Bridge of Spies: Helden in de schaduw

Bridge of spies / Le pont des espions : *Héros de l'ombre*

Erik Machielsen

Traducteur : Anneleen Spiessens

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/5055>

DOI : 10.4000/temoigner.5055

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2016

Pagination : 9-12

ISBN : 987 2-9600926-4-6

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Erik Machielsen, «*Bridge of Spies: Helden in de schaduw*», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 123 | 2016, Online op 02 novembre 2021, geraadpleegd op 04 novembre 2021. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/5055> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.5055>

BRIDGE OF SPIES HELDEN IN DE SCHADUW

FILM Werkelijk, nóg een film over de Koude Oorlog? Dat liedje kennen we ondertussen. Of toch niet? De namen van Steven Spielberg en Tom Hanks in de aftiteling prikkelen in ieder geval onze nieuwsgierigheid.

Met achtentwintig films op zijn conto heeft Spielberg nog niets aan jeugdigheid ingeboet. Uit *Bridge of Spies* blijkt meer dan ooit zijn voorliefde voor helden in de schaduw, gewone mannen of vrouwen die worden gedreven door integriteit en eergevoel.

EEN GEWONE KEREL

Als we dan toch de vergelijking maken: zijn Schindler is dit keer James Britt Donovan, een gewone Amerikaan, trouwe echtgenoot en liefhebbende vader, die een rustig leventje leidt als goede burger. Een onopvallende, ongedwongen kerel die opgaat in de massa. Een discreet man die later gevaarlijk efficiënt zal blijken.

Zonder hem zou de wereld er ongetwijfeld anders hebben uitgezien. Wie de vroege jaren zestig van Kennedy en Chroesjtsjov nog heeft meegemaakt, herinnert zich misschien de figuur van Donovan. Televisie en kranten brachten toen uitgebreid verslag uit van een gebeurtenis die een heuse wereldoorlog had kunnen ontketen tussen de twee grootmachten van die tijd.

ABEL OF FISHER?

We bevinden ons midden in de wapenwedloop tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Elk blok beschikt over atoomwapens en volgt met arendsoogen de vooruitgang en technieken van de ander om niet achterop te hinken. Uiteraard spelen de geheime diensten een essentiële rol in dit verhaal. Aan Rus-

© Alle rechten voorbehouden

sische zijde vinden we William Fischer. Een van de aliasen waaronder hij werkt is Rudolf Abel, de naam die later ook wordt gebruikt tijdens zijn proces. Spielberg veroorlooft zich een aantal zijsporen en inkorringen – de film is tenslotte ‘gebaseerd’ op historische feiten – en kiest ervoor om alleen de naam Abel te gebruiken.

Eind 1948 omzeilt Fischer/Abel de immigratiedienst en bereikt de VS via Canada. Zijn missie? Inlichtingen inwinnen over het nucleaire programma van de VS en een radioverbinding opzetten met Moskou. Hij vestigt zich in Brooklyn, waar hij de identiteit van een overleden

Amerikaan aanneemt: Emil Goldfus. Zijn dekmantel: kunstschilder.

AI...

Enkele jaren later stuurt de CIA zes U-2-verkeningsvliegtuigen naar de Sovjet-Unie om het gebied van bovenaf te filmen. Daarbij schenden ze het Russische luchtruim. Een van de vliegtuigen wordt neergehaald, maar de piloot, Francis Gary Powers, ontkomt met zijn parachute. Bij zijn landing wacht een ontvangstcomité hem op. Bestemming: de gevangenis ●●●

••• van Vladimir. Aanklacht: spionage. De CIA heeft meteen een groot probleem, want Powers slikt zijn cyanidepil niet en dreigt zo geheime informatie te onthullen tijdens ondervragingen. Zijn gebrek aan loyaliteit wordt hem zeer kwalijk genomen, zo blijkt uit de film.

De Rus in de VS, de Amerikaan in de Sovjet-Unie. Op een dag zullen de twee mannen mekaar kruisen in Duitsland, op de Glienicke Brücke die Berlijn met Potsdam verbindt. Hoezo? Wel, dat is precies het verhaal van *Bridge of Spies*.

© Alle rechten voorbehouden

BRIDGE OF SPIES, SCÈNE 1, ACTIE!

1957: een lieflijk en onschuldig tafereel. Een man van middelbare leeftijd werkt in opperste concentratie aan een schilderij van de Brooklyn Bridge. Enkele mannen volgen hem, het zijn agenten van de FBI. Ze laten de man zijn huis binnengaan, wachten even af, breken dan binnen in zijn kleine appartement. De man staat in zijn ondergoed in de badkamer. Hij biedt geen weerwerk, legt zich bij zijn lot neer, zegt amper een woord en volgt de agenten gewillig. Het begin van de film.

De man, Rudolf Abel, blijft verbazingwekkend kalm en beleefd. Hij begrijpt de verdachtmakingen niet en weigert samen te werken met de FBI in ruil voor informatie en zijn vrijlating. Het draait dus uit op een proces. En aangezien er in Amerika niet wordt gelachen met spionage (herinner u de terdoodveroordeeling van de Rosenbergs), lijkt de elektrische stoel onontkoombaar.

Om niet te worden betrapd op fouten, gebruiken de Amerikanen niet de stalinistische methodes die ze bij hun vijand hekelen, maar doen ze alles volgens het boekje – toch wat de vorm betreft. De hulp van James B. Donovan wordt ingeroepen, een verzekeringsadvocaat die tijdens de oorlog samenwerkte met de CIA. Maar al snel blijkt dat Donovan zich heeft voorgenomen het grondwettelijk recht naar de letter te volgen, ook al gaat het hier om een spionagezaak. Hij is van plan zijn cliënt van de doodstraf te redden.

WOULD IT HELP?

Donovan ontmoet Abel en het klikt tussen de twee. Wat hen verbindt, is niet medeplichtigheid in de mis-

daad, maar wederzijds respect. Donovan is onder de indruk van Abels kalmte in het aangezicht van een schijnbaar onvermijdelijke dood en vraagt hem of hij dan geen angst heeft. Abel antwoordt: 'Would it help?' Dat zinnetje horen we meermaals in de film en beschrijft mooi zijn heldere geest en gezond verstand.

Omdat hij een Russische spion verdedigt, wordt Donovan vereenzelvigd met zijn cliënt en als antipatriot gebrandmerkt. Het Amerikaanse volk, geconditioneerd door het stompzinnige instantdenken van de media, kiest resoluut voor de ontkenning. Niemand luistert naar de argumenten van Donovan die de misdaad niet goedpraat, maar tracht uit te leggen: Abel is niet tegen Amerika, hij is vóór de Sovjet-Unie. Die nuance, zo hoopt hij, zal ervoor zorgen dat zijn cliënt een mildere straf krijgt.

Zoals te verwachten viel, wordt Abel tijdens zijn proces echter op alle punten schuldig bevonden door de volksjury. Aan de rechter komt het nu toe om het verdict te vertalen in een straf. Donovan gelooft dat zijn cliënt een groot strategisch belang heeft en tracht de rechter ervan te overtuigen dat Abel levend meer waard is dan dood. De toekomst zal hem gelijk geven. Met tegenzin, maar overtuigd door Donovans pleidooi, veroordeelt de rechter Abel tot dertig jaar opsluiting.

Ondertussen maken de Amerikaanse U-2's zich op om koers te zetten richting Sovjet-Unie. Een van de vliegtuigen wordt uit de lucht geschoten en de piloot, Gary Powers, veroordeeld voor spionage. De Russen zijn verheugd over de gevangenneming van Powers en, waarschijnlijk om dezelfde reden als de Amerikanen (namelijk uit vrees dat hun gevangene het netwerk zou verraden), stellen ze voor om de spionnen uit te

wisselen. Voor deze geheime operatie wordt Donovan opnieuw benaderd. Hij aanvaardt de opdracht, vertelt zijn vrouw dat hij op zalm gaat vissen in Engeland, en trekt naar Berlijn, goed wetende dat hij geen enkele diplomatische bescherming geniet als de opdracht fout loopt.

SPANNING EN SENSATIE...

Het eerste deel van de film gaat over de strijd van Donovan om zijn cliënt van de doodstraf te redden in 1957. Het tweede deel speelt zich af in Berlijn. We volgen de advocaat die onderhandelt over de uitwisseling tussen Powers en Abel. Op een bepaald moment, en op eigen initiatief, besluit Donovan om naast Powers ook de vrijlating te eisen van de Amerikaanse student Frederic Pryor. De CIA is niet opgezet met die plotse ingeving, die de onderhandelingen in het gedrang brengt.

Zelfs voor wie de ontknoping kent, blijft de film bijzonder spannend tot op het eind: de twee kampen staan oog in oog met elkaar op de brug. Ze wachten het signaal af waarop de beide gevangenen naar voren stappen, hun *challenger* kruisen en elk in hun eigen kamp worden opgenomen. Dat signaal is Frederic Pryor, die een dertigtal kilometer verder wordt afgezet aan Checkpoint Charlie, de grenspost tussen de Russische en Amerikaanse sector in de Berlijnse muur.

In de film geraakt de student niet tijdig in het Westen, want de laatste steen wordt in de muur geplaatst precies op het moment dat hij wil oversteken. Omdat hij Amerikaan is, kan het euvel in principe snel verholpen worden, maar hij heeft een fotocamera en een map bij zich met een studiewerk over het communisme. Volgende om te worden verdacht van spionage en ter plaatste te worden aangehouden.

Wanneer Donovan dit nieuws te horen krijgt, probeert hij het gegeven in de onderhandelingen te betrekken. Het probleem is dat Pryor onder de autoriteit van Oost-Duitsland valt, dat graag als volwaardige partner wordt beschouwd en niet als hulpje van de Sovjets. Donovan moet de Oost-Duitsers dus op hun verantwoordelijkheid wijzen: als ze weigeren om Pryor vrij te laten, blijft Abel in Amerika. De Sovjets zullen hen dan op het matje roepen.

Het verhaal van de uitwisseling, een thriller van John le Carré waardig, zou in 1965 verfilmd worden op initiatief van Gregory Peck. Peck wilde zelf in de huid van Donovan kruipen en zag Alec Guinness in de rol van Abel. Maar de Koude Oorlog was nog wat te 'heet' na het opstellen van Russische raketten in Cuba. De

spanning was opnieuw opgelopen en de tijd was nog niet rijp voor een verfilming.

PARENTHESE

Nu we het over Cuba hebben: na zijn succes in Berlijn kreeg Donovan van president Kennedy de opdracht om de vrijlating en terugkeer te onderhandelen van 1113 Cubaanse ballingen die door de CIA waren opgeleid om het regime van Fidel Castro omver te werpen. U herinnert zich ongetwijfeld de invasie in de Varkensbaai, door deze ballingen, in april 1961. Donovan ontmoette de Líder Máximo verschillende keren en, net als bij Abel en ondanks hun verschillende opvattingen, ontwikkelde zich een onderlinge verstandhouding. Ze konden het zo goed vinden dat ze samen gingen vissen, en Donovan Castro een horloge cadeau deed dat de Cubaanse leider dagelijks ging dragen. Op 21 december 1962 ondertekende Castro een akkoord over de vrijlating van de 1113 gevangenen in ruil voor een equivalent van 53 miljoen dollar aan medicatie en voedsel. Dat betekende echter niet het einde van de onderhandelingen, die nog twee jaar zouden duren en waarbij Donovan 9703 mannen, vrouwen en kinderen wist te bevrijden.

Om maar te zeggen, en daarmee de parenthese te sluiten, dat sinds 1965 het geheimhouden van informatie niet meer zo belangrijk is. Het is dan ook nergens voor nodig om vandaag de dag een verhaal over Amerikaans-Russische relaties uit de weg te gaan omdat bijvoorbeeld de oorlog in Syrië bepaalde spanningen weer doet opblazen.

VAN CHARMAN TOT SPIELBERG

Het is Matt Charman, een dertigjarige Engelse scenarist, die aan de basis ligt van *Bridge of Spies*. Tijdens het lezen van een Kennedybiografie (*An Unfinished Life: John F. Kennedy, 1917-1963* van Robert Dallek) viel hem in het Cuba-hoofdstuk een voetnoot op waarin wordt vermeld dat James Donovan, de advocaat die met Castro had onderhandeld, ook verantwoordelijk was voor de vrijlating van Gary Powers. Charman had nog nooit van Donovan gehoord en raakte geïntrigeerd door de anonimiteit van zo'n cruciale figuur. Hij ging archieven uitpluizen, kranten uit die periode lezen en nam contact op met de familie van Donovan. De samenvatting van zijn onderzoek stuurde hij naar Amblin, Steven Spielbergs bedrijf. Tot zijn verbazing was er interesse voor het verhaal. Zijn verbazing werd nog groter toen Spielberg zelf hem opbelde om hem te

- vragen een scenario uit te werken. De regisseur was zo enthousiast dat hij bereid was de productie in zijn drukke agenda in te passen.

COEN BROTHERS TO THE RESCUE

Dat de film ondanks het complexe verhaal toch overzichtelijk is gebleven, hebben we te danken aan de vlotte en bondige schrijfstijl van de gebroeders Coen (die ook al tekenden voor *The Big Lebowski*). Zij namen het eerste scenario van Charman onder handen, maakten het levendiger en minder feitelijk, en legden er een tempo in dat het ritme van Spielberg, hier trager dan gewoonlijk, moest compenseren. Geen woord te veel, elke zin is belangrijk. De Coen-broers namen zelf contact op met Spielberg, eerder uitvoerend producer van hun remake van *True Grit*, toen ze lucht kregen van zijn plannen. In *Bridge of Spies* leggen de Coens de nadruk op het absurde van bepaalde situaties. Met een vleugje humor nemen ze de dramatische piek weg uit een aantal scènes die zich afspelen op het scherp van de snee. Zo creëren ze een bepaalde afstand zonder het verhaal banaal te maken. Het scenario is nergens gejaagd, maar steeds gecontroleerd en beheerst, naar het voorbeeld van Donovan die zich sereen voortbeweegt over de hete kolen onder zijn voeten.

Geen enkele van de 142 minuten die de film telt, verkeert. Buiten de scène waarin het vliegtuig van Powers wordt neergeschoten, is het niet het spektakel dat beklijft, maar het beeldverhaal: een aangeboren talent van Spielberg dat altijd zijn sterke punt is geweest en van hem een groot cineast maakt in de rangorde van Capra, Hitchcock, Truffaut of Lean.

Een paar probleempjes doken echter op bij de release van de film. Giles Whitell, voormalig correspondent van de *Times* in Moskou, eiste de rechten op voor de titel, die hij in 2010 al koos voor zijn boek over hetzelfde onderwerp (de uitwisseling van gevangenen tijdens de Koude Oorlog). Maar waar Spielberg zijn verhaal gedeeltelijk baseert op het boek van James B. Donovan zelf, *Strangers on a Bridge* uit 1964, en de advocaat als hoofdpersonage neemt, volgen we in het boek van Whittell voornamelijk de gevangenen.

DE CAST

Tom Hanks is de James Stewart van onze tijd, de sympathieke buurman. Niemand is geschikter voor de rol van James Donovan. Hanks mag dan niet de looks hebben van een Brad Pitt of het charisma van een Daniel Day Lewis, met zijn innemende persoonlijk-

heid en menselijkheid weet hij de kijker te overtuigen om zijn kant te kiezen en mee te gaan in zijn logica. Bovendien lijkt de acteur vrij sterk op het historische personage. De echte Donovan had alleen wat minder haar.

De grote verrassing van de film is wel Mark Rylance: wat een revelatie! Een volslagen onbekende voor het grote publiek, maar hij is gewoonweg Rudolf Abel. Op een impressionante manier en met een ijzingwekkende kalmte geeft hij gestalte aan de eenvoud van het personage: een subtiele beweging van zijn wenkbrauw, een indringende blik, de monotonie in zijn stem. Dat verdient een Oscar, en die stak Rylance dan ook met veel gemak op zak. Daarnaast is Alan Alda ons bijgebleven in de rol van Thomas Watters Jr, partner in Donovans advocatenbureau. Alda kende zijn *fiifteen minutes of fame* in de jaren zeventig met de televisieserie *M*A*S*H*.

In de coulissen laat de trouwe Janusz Kaminski zich opnieuw opmerken door zijn typerende stijl: onderbelichting, clair-obscur, weinig gesatureerde kleuren, allemaal kenmerkend voor Spielbergs films (buiten de computeranimatie van *Tintin*) sinds 1993, het jaar waarin Kaminski *director of photography* werd van *Schindler's List*. John Williams stond deze keer niet in voor de muziek door gezondheidsproblemen. Thomas Newman (neef van Randy) verzorgde de soundtrack, en deed dat op meer dan verdienstelijke wijze.

Wat is nu het doelpubliek van de film? Voor de 'rap-generatie' is de Berlijnse muur immers geen referentiepunt meer. Of het nu gaat om de Muur, de Franse Revolutie of de Eerste Wereldoorlog: dat valt voor hen allemaal onder de noemer 'geschiedenissen'. De jeugd was in de periode van de Muur nog niet geboren en heeft die gebeurtenis dus niet bewust beleefd. Dankzij het genie van Spielberg, dat de tijdvakken overstijgt, krijgt ze hopelijk toch zin om de film te gaan bekijken. En telkens opnieuw te bekijken. ■

Erik Machielsen

Vertaling: Anneleen Spiessens

→ Meer weten

◆ *Bridge of Spies* van Steven Spielberg (2014).

Met Tom Hanks (James B. Donovan), Mark Rylance (Rudolf Abel), Amy Ryan (Mary Donovan), Alan Alda (Thomas Watters Jr.) – 142 minuten.